

Artikkelen er publisert under modellen grønn åpen tilgang (green open access). Det betyr at utgiver tillater forfatter å arkivere sin artikkel i åpne institusjonelle arkiv (egenarkivering) eller på eget eller arbeidsgivers nettsted, i den versjon og det format som ble godkjent av tidsskriftets redaksjon (akseptert versjon/tekstversjonen).

Sitering av artikkelen i APA (6th):

Holmboe, M. (2016). Ytring: Om «samfunnsnyttige oppgaver» i ungdomsplaner. Behov for reform? *Tidsskrift for Strafferett*, 16(1), 3-7.

Dette er siste tekstversjon av artikkelen, den kan inneholde ubetydelige forskjeller fra forlagets pdf-versjon.

Ytring: Om «samfunnsnyttige oppgaver» i ungdomsplaner. Behov for reform?*

Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging

Ved konfliktrådsloven av 2014 fikk vi for første gang på mange år straffereaksjoner som var rettet spesielt inn mot unge lovbryttere: Ungdomsstraff og ungdomsoppfølging.

For begge reaksjoner er det et vilkår at lovbrysteren var under 18 år på handlingstidspunktet, og samtykker til reaksjonen (straffeloven § 37 og § 52a; straffeprosessloven § 71a).

Ungdomsstraff er den strengeste av disse to reaksjonene, og skal komme i stedet for de strengeste samfunnsstraffdommene og de fleste av dommene på ubetinget fengsel.

Ungdomsstraff kan benyttes der det er begått alvorlig eller gjentatt kriminalitet, og straffens formål med styrke ikke taler mot en reaksjon i frihet. «Alvorlig kriminalitet» er straffbare handlinger som har en strafferamme på fengsel i tre år eller mer. Ved «gjentatt kriminalitet» kan reaksjonen også benyttes for handlinger med lavere strafferamme. I dommen skal det fastsettes en gjennomføringstid på mellom seks måneder og tre år, og en subsidiær fengselsstraff.

Ungdomsoppfølging er en mildere reaksjon som kan fastsettes som vilkår for en dom på betinget fengsel eller en betinget bot (straffeloven § 37 første ledd bokstav j og § 53 fjerde ledd). Domstolen fastsetter en gjennomføringstid på opptil ett år, og en betinget straff.

Påtalemyndigheten kan overføre en sak til ungdomsoppfølging etter straffeprosessloven § 71a. I tillegg kan påtalemyndigheten fastsette vilkår om ungdomsoppfølging ved en påtaleunntatelse etter straffeprosessloven § 69 eller ved et forelegg på betinget bot (straffeprosessloven § 256 jf. straffeloven § 53 fjerde ledd). Ved overføring etter straffeprosessloven § 71a eller ved påtaleunntatelse settes ingen subsidiær straff; ved brudd på vilkårene må påtalemyndigheten fortsette forfølgningen på vanlig måte.

Ungdomsplanen

Selve innholdet i reaksjonene fastsettes av et ungdomsstormøte. Konfliktrådene administrerer ordningen, og skal tilstrebe at lovbrysteren og den fornærmede møtes i en gjenopprettende prosess. Ungdomsstormøtet skal komme fram til en *ungdomsplan* (konfliktrådsloven § 24 og § 25). Det kan delta flere andre aktører, som skole, barnevern, helsevesenet, kommunen osv. Også politiet og kriminalomsorgen er naturlige deltagere i ungdomsstormøtet; i saker om ungdomsstraff skal disse alltid være representert.

Etter konfliktrådsloven § 25 første ledd, som gjelder begge reaksjoner, kan ungdomsplanen inneholde en rekke tiltak for å gi den unge lovbrysteren fastere rammer rundt tilværelsen. Eksempelvis kan det fastsettes bestemmelser om oppholdssted, arbeid og utdanning, innetid,

* Manuskript. For trykt versjon, se Holmboe, M.: Ytring: Om «samfunnsnyttige oppgaver» i ungdomsplaner. Behov for reform?, *Tidsskrift for Strafferett*, 16 (1), s. 3-7. www.idunn.no/tidsskrift_for_strafferett

at den siktede skal unngå kontakt med bestemte personer, og unngå alkohol eller berusende eller bedøvende midler.

Selv om det er mange aktører i et ungdomsstormøte, er det bare konfliktrådets ungdomsordinator og den siktede (og dennes eventuelle verger) som skal godkjenne ungdomsplanen. Dersom det ikke blir enighet om en ungdomsplan, går saken tilbake til retten eller påtalemyndigheten for fastsetting av fullbyrding av subsidiær fengselsstraff eller fortsatt straffeforfølgning.

«Samfunnsnyttige oppgaver»

De fleste av tiltakene i en ungdomsplan er knyttet til lovbryterens person og er av ansvarliggjørende eller kontrollerende art (Prop. 57 L (2013-2014) s. 67). Men konfliktrådsloven § 25 første ledd bokstav c inneholder også hjemmel for et mer direkte *straffende* tiltak: I ungdomsplanen kan det fastsettes at den siktede skal utføre «samfunnsnyttige oppgaver». Dette vilkåret er inspirert av den bestanddelen av samfunnsstraff som skal inneholde «samfunnsnyttig tjeneste» (straffegjennomføringsloven § 53), og skal ha det samme innholdet (Prop. 57 L (2013-2014) s. 92). Slike oppgaver kan også virke rehabiliterende og ansvarliggjørende, men er likevel prinsipielt mer tyngende enn de andre vilkårene i bestemmelsen.

Vilkåret om samfunnsnyttige oppgaver kom første gang inn i Ungdomskriminalitetsutvalgets forslag til regler om ungdomsstraff. (Der ble vilkåret kalt «samfunnsnyttig tjeneste», men det er neppe ment noen realitetsendring i den nye loven.) Etter dette forslaget skulle domstolen godkjenne ungdomsplanen etter at den var inngått av den siktede og ungdomskoordinatoren. Loven ble imidlertid vedtatt slik at ungdomsplanen ikke skal kontrolleres av noen utenforstående instans. (Se NOU 2008: 15 s. 183 og Prop. 135 L (2010-2011) s. 128-130.)

Ved konfliktrådsloven av 2014 ble *ungdomsoppfølging* innført, uten at det ble drøftet om denne reaksjonen burde kunne inneholde et vilkår om å utføre samfunnsnyttige oppgaver. Om dette vilkåret vil bli søkt tatt inn i ungdomsplanene, er rettslig sett opp til den enkelte ungdomsordinator, og kan ikke overprøves av overordnet organ.

Det er ikke fastsatt noen grense for antall timer samfunnsnyttig arbeid en ungdomsplan kan pålegge. Den siktede kan riktig nok nekte å samtykke hvis ungdomskoordinatoren foreslår et vilkår om samfunnsnyttige oppgaver, men må da ta risikoen for at han må sone en strengere straff enn ungdomsreaksjonen.

Brukes hjemmelen til å pålegge lovbryteren å utføre samfunnsnyttige oppgaver?

Bruker så konfliktrådene denne hjemmelen?

Direktøren for Sekretariatet for konfliktrådene har beskrevet det mulige innholdet i en ungdomsplan slik på dette punkt:

«Normally a typical youth plan begins with school or work—some sort of daily occupation. *This does not include forced community work*, but regular occupation or work training programmes or attending school to gain formal competence for later occupations.» (Per Andersen: Lay mediators in the future. *Restorative justice*, 2015 s. 114-118 (s. 116); uthevet her.)

Sekretariatet har ikke instruksjonsmyndighet overfor ungdomskoordinatorene, men en slik gjennomarbeidet formulering overfor et internasjonalt publikum taler for at muligheten til å ta inn vilkår om samfunnsnyttige oppgaver ikke brukes mye i konfliktrådene. Det kan være positivt for rettssikkerheten, men er prinsipielt uheldig når Stortinget gjennom to lovvedtak har fastsatt at vilkåret skal være en del av konfliktrådets repertoar i saker om ungdomsreaksjoner.

Sekretariatet for konfliktrådene har opplyst at det per 16. november 2015 i saker om ungdomsstraff var inngått 35 ungdomsplaner. Av disse inneholdt to ungdomsplaner vilkår om samfunnsnyttige oppgaver etter konfliktrådsloven § 25 første ledd bokstav c. Konfliktrådet følger altså i og for seg opp Stortingets lovvedtak, men vilkåret brukes hittil sjelden.

Hvis dette vilkåret om samfunnsnyttige oppgaver ikke brukes i nevneverdig grad, kan det ha uheldige konsekvenser.

For det første har Stortinget tatt inn vilkåret i det samlede repertoar konfliktrådet skal tilby, og må antas å ha en forventning om at forvaltningen bruker de fullmakter den får når det er grunn til det.

For det andre skal ungdomsstraffen erstatte ubetinget fengsel og de strengeste samfunnsstraffdommene. Reaksjonen er altså i utgangspunktet en strengere reaksjon enn samfunnsstraff. Samfunnsstraff kan idømmes i inntil 420 timer (straffeloven § 49), og denne muligheten benyttes i praksis (se f.eks. Rt. 2010 s. 1313 og Rt. 2011 s. 206). Dersom ungdomsstraff vanligvis fører til en vesentlig mindre belastning for lovbyteren enn samfunnsstraff, kan det skade ungdomsstraffens legitimitet. Selv om man tar hensyn til at den som er dømt til ungdomsstraff, må møte på skole eller arbeid, overholde bestemte innetider m.m., kan det være vanskelig å forsvare at den nominelt mildere dommen på samfunnsstraff fører til en tyngre belastning på lovbyterens fritid.

For det tredje har man ingen kontroll med om vilkåret brukes i de riktige sakene. Ungdomsplanene blir bare kjent for rettsvesenet ved bruddsaker, og det er dermed liten offentlighet omkring reaksjonsfastsettelsen.

Reformforslag

Etter mitt syn bør man vurdere å endre loven på to måter.

For det første er det uheldig at et slikt vilkår skal kunne fastsettes i en sak om *ungdomsoppfølging*. Mange saker om ungdomsoppfølging kan dreie seg om forhold som ikke ville gitt samfunnsstraff. Ungdomsoppfølging kan dermed bli strengere enn den alternative reaksjonen den skal erstatte. Reaksjonen vil som oftest også være fastsatt av

påtalemyndigheten uten domstolskontroll. Hensynet til den siktedes rettssikkerhet taler for at vilkåret ikke bør være mulig å fastsette i disse sakene.

For det andre gir loven få begrensninger også i saker om ungdomsstraff. Mens en samfunnsstraff bare kan fastsettes i et begrenset antall timer, er det i prinsippet ingen grenser for timetallet som kan fastsettes i en ungdomsplan. Loven gir intet vern mot at en ungdomskoordinator får inn altfor strenge vilkår i ungdomsplanen, og at den domfelte ser seg nødt til å godta dem. Men det er også i dårlig samsvar med lovgiverens forutsetninger om det ikke er noen konsekvens i når vilkåret brukes. Det er problematisk i lys av strafferettens prinsipp om likhet og proporsjonalitet.

Konfliktrådene er bygget opp på ideen om en gjenopprettende prosess. Det er ikke merkelig om de viker tilbake for å ta inn et straffende vilkår i en ungdomsplan. Etter mitt syn bør man vurdere å endre loven slik at «samfunnsnyttige oppgaver» tas ut av bestemmelsen om ungdomsplaner i konfliktrådsloven § 25, og overlates til domstolen i saker om *ungdomsstraff*. Da kunne konfliktrådene konsentrere seg om å drive gjenopprettende prosess, mens tiltak av mer straffende karakter ble fastsatt av domstolene. En slik løsning ville bedre rettslikheten mellom lovbrysterne og styrke den enkelte lovbrysters rettssikkerhet.

PhD Morten Holmboe, cand. jur., UiO 1989. Nå ansatt ved Politihøgskolen. Tidligere bl.a. førstestatsadvokat ved Riksadvokatembetet, kontorsjef hos Sivilombudsmannen og lovrådgiver i Justisdepartementet, Lovavdelingen. E-post: holmboe.morten@gmail.com